

Říšský soud — výsledek třídního kompromisu mezi buržoazií a junkery*

Horst Kuntschke

Zahájení činnosti říšského soudu v Lipsku dne 1. října 1879 odpovídalo plně potřebám rozvoje německé buržoazie. Říšský soud se stal na základě účinnosti říšských justičních zákonů¹ vrcholným orgánem nově vytvořených jednotných justičních organizací. Stal se nejvyšší institucí řádného soudnictví říše — trestní a civilní jurisdikce. Říšský soud byl dále soudním dvorem pro určité říšské záležitosti, jako byly věci patentní, disciplinární otázky říšských úředníků apod.²

Pokud byl říšský soud — jako nejvyšší soudní instituce — součástí nově vytvořeného jednotného národního státu, byl zároveň i výrazem toho, jak dalece buržoazní třída v Německu po roce 1871 byla ještě schopna uskutečňovat své zájmy v souladu s demokratickými principy a řešit historické rozpory v zájmu buržoazního vývoje.

Říšský soud se stal vedle říšského sněmu druhou ústřední politickou institucí buržoazní národní jednoty. V říšském sněmu se podařilo buržoazii dát své vůli výraz ve formě zákonů a pomocí zákonodárství docílila spoluúčast na vytváření státní politiky.³ Říšským soudem byl vytvořen orgán, který měl v konkrétních případech určit právní zásady odpovídající ekonomickým a politickým cílům.

Když se dnes ptáme, jak dalece se odrážel v říšském soudě kompromis uzavřený mezi junkery a buržoazií po r. 1848, musíme především vycházet z charakteru tohoto kompromisu a jeho příčin. Spojenectví buržoazie a junkerů po r. 1848 nemůže být ve vědecké historické analýze považováno jen za dočasný politický manévr podmíněný politickou situací. Pro politická opatření vládnoucí třídy a vládnoucích skupin byly zajisté určující konkrétní zahraniční a vnitřní politické poměry, avšak politika kompromisů musí být ve své podstatě

* Referát přednesený na společném vědeckém zasedání právních historiků z Humboldtovy university v Berlíně a právnické fakulty Karlovy university, které se konalo ve dnech 2.—3. března 1965 v Praze.

¹ Říšské justiční zákony — zákon o soudnictví, civilní soudní řád a trestní soudní řád — vstoupily v účinnost dne 1. října 1879 zároveň se zahájením činnosti říšského soudu.

² Srov. A. Lobe, *Fünfzig Jahre Reichsgericht*, Berlin und Leipzig 1929, str. 58 a násl.

³ *Verfassung des Deutschen Reiches* z 16. dubna 1871, čl. 5, viz H. Triepel, *Quellensammlung zum Deutschen Reichsstaatsrecht*, 3. vydání, Tübingen 1922, str. 249.

a svém principiálním historickém významu vykládána jednak v souvislosti s obecnými společenskými protiklady, jednak v souvislosti se vzájemným historickým postavením tříd mezi sebou a tříd ke státu. Zahraničně politické rozpory zejména s Francií, které vedly k válce roku 1870—71, orientovaly německou buržoazii na Prusko — nejsilnější vnitroněmeckou sílu — a tím i na junkery jako spojence. Nejednotnost zájmů uvnitř buržoazního tábora a tím podmíněná neschopnost k jednotné politické akci, vytvořily podstatné faktory, které vedly k tomu, že se buržoazie podrobila politické hegemonii Pruska a junkerů. Tyto politické faktory samy o sobě nevysvětlují však ještě, proč buržoazie neměla již dostatek sil vytvořit národní jednotu na základě společenského, demokratického hnutí lidu. Kompromis s junkery nebyl pouze objektivním neúspěchem buržoazní třídy. Tento kompromis byl výrazem základních změn v historickém postavení buržoazie podmíněný existencí a politickým vystoupením dělnické třídy. Protiklad buržoazie a dělnické třídy svedl buržoazii z původní cesty vytvořit buržoazní stát na základě demokratické a politické samostatnosti lidu. Namísto toho hledá buržoazie spolupráci s existujícími politickými silami, zejména s Pruskem. Tento kompromis s polofeudálními dynastiemi našel pak své vyjádření v tom, že buržoazie jako celek se vzdala uskutečňování svých vlastních, původních politických požadavků v oblasti práva a soudnictví.

Buržoazní právo, stejně jako poměry v něm vyjádřené, odrážejí — viděno všeobecně historicky — stupeň vývoje společenských vztahů na základě plného rozvinutí zbožní produkce. V zájmu svého vývoje žádala buržoazie stejné zákony pro všechny a stejnou aplikaci těchto zákonů podle buržoazních principů. Pokrokové požadavky buržoazie v oblasti soudnictví se týkaly zejména záruk individuálních občanských práv v soudním řízení, jednotné celostátní organizace soudů a demokratického, buržoazního vlivu na jurisdikci. Tyto požadavky měly zajistit svobodu osobnosti, soukromého vlastnictví a buržoazně demokratických práv v soudnictví.⁴

Díváme-li se na realizaci buržoazních požadavků v soudnictví, můžeme v Německu až do doby po roce 1848 zjistit dvě rozdílné cesty vývoje. Pokud se jedná o zajištění individuálních práv v soudním řízení, vytvoření řádné tzn. státní jurisdikce s pevně stanovenými instancemi a o nezávislost v nalézání práva vůbec, byl tento cíl po r. 1848 v jednotlivých státech v podstatě splněn. Avšak zatím co individuální buržoazní vlastnická práva a buržoazní svobody byly prosazovány po r. 1848 všeobecně, nemohla buržoazie v soudnictví realizovat žádaná politická práva.

V instituci říšského soudu vytvořeného r. 1879, se odrážel plně již zmíněný kompromis vedoucí k vytvoření národně státní jednoty, a to v omezení jednoty výkonu soudnictví. Ústava z 16. dubna 1871 omezila v článku 4, odst. 13 kompetenci říše na určení soudního řízení a vyloučila právo zákonné úpravy

⁴ Srov. Triepel, *tamtéž*, str. 248.

v podstatných částech buržoazního práva, stejně jako ve správě soudnictví. Pokusy podniknuté již v r. 1869 v říšském sněmu Severoněmeckého spolku národními liberály Miquelem a Laskerem rozšířit kompetenci spolku na soudní organizaci byly výslovně zamítnuty,⁵ a ústava z r. 1871 přitom zůstala. Tento ústavněprávní stav odpovídal Bismarckově koncepci na udržení dynastických pozic ve státním právu. Již v generální diskusi ustavujícího říšského sněmu Severoněmeckého spolku prohlásil Bismarck: „Kladli jsme si za úkol... nalézt minimum těch koncesí, které musí na německém území samostatné individuum poskytovat celku, když má býti tento celek životaschopným.“⁶ K tomuto minimum koncesí říšské jednotě ze strany dynastických sil nepatřila úprava jednotného soudnictví.

I když r. 1873 byly rozšířeny zákonodárné kompetence říše na celé buržoazní právo,⁷ zůstala přece zachována omezená justiční výsost říše. Když se však zákonodárné kompetence rozšířily na celé materiální právo a když byly vypracovány společné civilní a trestní soudní řády, bylo nutno vytvořit i jednotnou soudní organizaci, nebo lépe řečeno, bylo nutno sjednotit soudní organizaci s nejvyšším soudem v čele, a to k zajištění jednotné jurisdikce. Toto sjednocení soudnictví bylo provedeno na základě zákona o soudnictví (Gerichtsverfassungsgesetz) ze 7. února 1877, který vstoupil v účinnost 1. října 1879.

Soudní výsost zůstala i nadále jednotlivým zemím. Vybudování říšského soudnictví se omezovalo na zřízení říšského soudu jako takového. Říšský soud zůstal jedinou soudní institucí, na kterou se vztahovala bezprostředně příslušnost nejvyšších státních orgánů. Na základě uvozovací normy k zákonu o soudnictví mohl člen spolku, na jehož území se nacházelo více vrchních zemských soudů, zřídit pro občanskoprávní spory vlastní nejvyšší zemský soud, který byl pak příslušný namísto říšského soudu.⁸ Tuto možnost využilo např. Bavorsko. Zřízení, obsazování a správa všech soudů kromě soudu říšského se konaly i nadále podle zemského práva.

Charakteru nově vytvořené jednoty odpovídalo i postavení říšského soudu uvnitř soudní organizace i jeho funkce jako soudu revizního.⁹ Nedostatečné uskutečňování buržoazní právní jednoty, pozůstatek řady partikularizačních práv a skutečnost, že bylo i nadále ponecháno v účinnosti zemské zákonodárství, zejména ve prospěch junkerských zájmů, kterým bylo ponecháno široké pole působnosti, vyloučily autoritu nejvyššího soudu pro celé právo. Na rozdíl od kasačního řízení, které má možnost prozkoumat každý rozsudek nižší

⁵ Bezold, *Materialien der Deutschen Reichsverfassung*, sv. III, Berlin 1873, str. 1042 a násl.

⁶ *Stenographische Berichte des Norddeutschen Reichstages 1867*, cit. v Betzold, *Materialien*, sv. I, 1873, str. 135.

⁷ Zákon z 20. prosince 1873, který vytvořil ústavoprávní předpoklady pro vypracování občanského zákoníku.

⁸ Einführungsgesetz zum Gerichtsverfassungsgesetz z 27. ledna 1877, § 8.

⁹ Viz Gerichtsverfassungsgesetz z 27. ledna 1877, §§ 135 a 136.

instance a které je orientováno na zajištění obecné a jednotné aplikace právního řádu, měl říšský soud funkci revizního soudu třetí instance. Tím, že byl ve svých výrocích vázán na rozhodnutí toho kterého případu pouze jako soud instanční, mohl jen prostřednictvím rozhodnutí v nejvyšší instanci projednávaných procesů vykonávat všeobecný vliv na jurisdikci. Zřízení říšského soudu jako instančního soudu znamenalo, že velká část právních rozhodnutí musela být vyňata z kompetence nejvyššího soudu, aby bylo zabráněno jeho přetížení.¹⁰

Na základě zákona o soudnictví byly z revize vyloučeny všechny rozsudky porotních soudů jako nejnižší instance v trestních věcech. V civilním právu byly generálně z revize vyloučeny rozsudky úředních soudů (Amtsgericht); dále došlo k omezení stanovením minimální žalobní hodnoty jako podmínky připuštění k revizi. Tato minimální žalobní hodnota obnášela v r. 1873, t. j. při zřízení říšského soudu, 1500 marek, v r. 1905 pak 2.500 marek a v r. 1910 už 4000 marek. Největší počet soudních rozhodnutí, zejména ta, která se týkala nejširších lidových mas, byl tak vyloučen z rozhodnutí nejvyššího soudu.¹¹

Nedostatečné prosazování buržoazně demokratických požadavků v oblasti soudnictví se také ukazuje jasne ve vztahu říšského soudu k nejvyšším státním orgánům. Tak jak byly omezeny možnosti říšského soudu působit ve směru jednotné aplikace celého právního řádu, tak se odráželo i v jeho vztahu k nejvyšším státním orgánům, t. j. v právu jmenovat soudce, v obsazování a organizaci soudu, přednostní postavení junkerskodynastických sil a jimi ovládané exekutivy. Dle § 127 zákona o soudnictví byli president říšského soudu, předsedové senátů a říšští soudní radové jmenováni císařem na návrh spolkové rady. Tím bylo potvrzeno přednostní postavení orgánů exekutivy před říšským sněmem. Otázka dosazování soudců říšského soudu nebyla již při diskusi k zákonu o soudnictví pro buržoazní strany problémem, kterému by bývaly byly přikládaly podstatný význam. Postoj Národněliberální strany (Nationalliberale Partei), jakožto největší buržoazní strany k problému, zda by říšský sněm měl jmenovat soudce říšského soudu, byl jen příležitostně diskutován v komisi říšského sněmu a sice při poradě o návrhu národněliberálního poslance Laskera, který žádal vynechání ustanovení o právu spolkové rady navrhopvat soudce, kteří měli být jmenováni císařem. Lasker odůvodnil skutečnost, že národní liberálové se vzdali uplatnění práva říšského sněmu na jmenování soudců nevhodnými stranickými poměry v říšském sněmu. Prohlásil, že za těchto po-

¹⁰ Srov. Motive zum Entwurf der Gerichtsverfassung, viz: Hahn, *Die gesamten Materialien zu dem Gerichtsverfassungsgesetz*, I. Abtlg., Berlin 1879, str. 40.

¹¹ V buržoazní kritice říšského soudu bylo již tehdy výstižně řečeno, že je „an allem, was Mein und Dein betrifft, im wesentlichen ein Gericht für die Besitzenden, und wer in Scherzworten nach Art des Kapuziners sich gefällt, könnte sagen, es ist nicht ein Gericht des Reiches, sondern des Reichen.“ J. Jastrow, *Soziale Praxis*, V. roč. 1895, č. 6, str. 147.

měru nelze „očekávat od volby soudců zastupitelskými orgány žádný zisk pro výkon práva“.¹²

Poměr říšského sněmu k říšskému soudu se stal předmětem zvláštní diskuse u příležitosti porady o kompetenci říšského soudu při rozhodování politických deliktů, zejména vele- a zemězrady. V těchto trestných činech rozhodoval dle ustanovení zákona o soudnictví spojený druhý a třetí trestní senát, který byl složen z kolegia 14 soudců z povolání.¹³ Jednalo se zde o výjimečnou příslušnost říšského soudu v první instanci ve vztahu k politickým otázkám bezprostředně se týkajících říše. Zástupci liberální buržoazie, kteří se v době založení říše spojili v tzv. pokrokové straně (Fortschrittspartei), navrhli v komisi říšského sněmu, aby byla příslušnost říšského soudu pro trestný čin vele- a zemězrady ze zákona o soudnictví vynechána, protože prý „řízení by postrádalo všech těch záruk, které jsou jinak u těžkých zločinů v zájmu nestranného výkonu práva považovány za nutné.“¹⁴ Jelikož komise zamítla tento návrh, žádali zástupci pokrokové strany vytvoření říšského porotního soudu pro trestné činy vele- a zemězrady, který by se skládal ze tří členů říšského soudu a dvanácti porotců, kteří měli být vylosováni z listiny porotců sestavené z 80 volených členů říšského sněmu.¹⁵ Avšak i při poradě o tomto návrhu se ukázalo, že většina buržoazních stran důvěřuje více rozhodnutí exekutivy o obsazování soudů než autoritě říšského sněmu a s ním spojené politické veřejnosti.

Zástupce říšského kancléře se vyjádřil proti návrhu na vytvoření říšského porotního soudu s odůvodněním, že by justice měla zůstat nepolitickou, a uváděl v této souvislosti: „Kdyby měli být porotci vylosováni z členů říšského sněmu, stal by se říšský porotní soud ryze politickou institucí; tím by byla do výkonu práva zavedena zákonem politika, která má být naopak od práva oddělena“.¹⁶ Zástupce vlády vystupoval zde v úplném souladu s převládajícím buržoazním pojetím, které vyložil národní liberál Lasker asi takto: „Pro stíhání nejtěžších zločinů proti říši se zdá být na nejvyšším stupni historického vývoje říšský soud nejúčelnějším fórem; vedle něho neexistuje ani potřeba, ani možnost pro vytvoření kolegia porotců, které by odpovídalo soudnímu dvoru a věci. Říšský sněm je pro volbu porotců zcela nevhodným orgánem; je povolán k tomu, aby prováděl politiku, aby zastupoval politické strany země a není školou pro porotce. Institutem říšských porotců by byla vznesena zákonem politická stranickost do výkonu práva.“¹⁷ Návrh na vytvoření říšského porotního soudu byl konečně v komisi zamítnut, aniž by se stal v říšském sněmu předmětem diskuse.

¹² Srv. Hahn, *Materialien*... II. Abtlg., str. 612.

¹³ §§ 136, 138 Gerichtsverfassungsgesetz.

¹⁴ Srv. Hahn, *Materialien* n. j. m., I. Abtlag., str. 617.

¹⁵ Srv. *tamtéž*, str. 826/27.

¹⁶ Srv. *tamtéž*, str. 828.

¹⁷ Srv. *tamtéž*.

Funkce říšského soudu uvnitř justiční organizace nevedoucí k sjednocení soudní praxe, jeho postavení revizního soudu, jakožto i vztah nejvyššího soudu k říšskému sněmu a k exekutivě dokazují, jak nedostatečně byly v soudnictví uskutečňovány původní buržoazní požadavky.

Vymanění soudů z každého demokratického politického vlivu se stalo principem právního státu. Tomu pak mělo odpovídat takové pojetí justice, aby byl politický charakter práva a soudnictví před zraky lidu zcela zamlčen. Povolání nacionálního liberála Eduarda Simsona do funkce prvního presidenta říšského soudu kancléřem Bismarckem mělo být ústupkem tehdejšímu buržoazním požadavkům na dodržování: „právní státnosti“. Simson byl vhodnou osobností k reprezentaci v čele zdánlivě nepolitické justice. S jeho osobou byla spojena i politická nemohoucnost parlamentarismu. Simson nabízel Hohenzollernům po dvakrát — v roce 1849 v Berlíně a 1871 ve Versailles, císařskou korunu. Byl presidentem Frankfurtského parlamentu, pruského dolního sněmu a říšského sněmu a stal se tak symbolem zprostředkujícího liberalismu a zdánlivě nepoliticky právních stanovisek.¹⁸ Také na široké veřejnosti vedený spor o sídlo říšského soudu¹⁹ byl ovládán tónem uchránit nepolitický charakter práva před vlivy pruské vlády. Hlasování ve prospěch Lipska, jako sídla říšského soudu, bylo prvním případem, kdy bylo Prusko ve spolkové radě přehlasováno.

Kompromis uzavřený mezi junkery a buržoazií a skutečnost, že se buržoazie zřekla opravdové demokracie, našly své vyjádření jak v institucionálním postavení říšského soudu, tak i v jeho samotné činnosti. Rozhodnutí říšského soudu byla založena jak na říšských zákonech, včetně zákonu proti socialistům, tak i na zemských zákonech, a to zcela v duchu vládnoucích antiliberálních kruhů. Zásadní rozhodnutí říšského soudu, zejména v spolkovém a shromažďovacím i koaličním právu, stála na antidemokratických i antiliberálních pozicích. Říšský soud nesplnil ve svých rozhodnutích klasický požadavek buržoazie na všeobecnou svobodu a právní rovnost.

Zmíněný již kompromis mezi junkery a buržoazií znamenal svými důsledky zřeknutí se plného uskutečňování buržoazních principů v ekonomice, ve státě, v právu i soudnictví. Kompromis, tak jak se projevoval v soudnictví, byl výrazem toho, že buržoazie již nebyla schopna vyřešit protiklady svého vlastního vývoje a vývoje junkersko-byrokraticko-dynastických sil v souladu s celým společenským vývojem, nebo jinak řečeno, politika buržoazie se již nenacházela v souladu se společenskými, demokratickými zájmy.

Buržoazní třída nedosáhla zavedení demokratických ustanovení o jednotné justiční organizaci jako části státního aparátu a nevytvořila jednotný právní řád. Nedostatek dohledu nad celoříšským výkonem soudnictví, nedostatečná jednota justice, která ponechala v platnosti jednotlivá rezervátní práva zemí,

¹⁸ Srv. E. Schulz, *Eduard Simson*, Berlin 1929; celkové hodnocení Simsona viz F. Mehring, *Die Neue Zeit*, XVIII. roč. 1899, 2. sv., str. 193 a násl.

¹⁹ Srv. E. Schulz, *Eduard Simson*.

omezování kompetencí nejvyššího soudu mající za následek jednotnou aplikaci práva, převažující vliv junkerskodynastických sil při jmenování soudců, jakožto i nedostatečně uskutečněná právní jednota, znamenaly stejně tolik ústupků osobním privilegiím jako omezování při prosazování buržoazní zákonnosti. Také v soudnictví a v jeho vrcholném orgánu se odrážela skutečnost, že buržoazní společnost v Německu nemohla po r. 1871 přeměnit privilegia feudalismu ve všeobecná privilegia buržoazní třídy.

Marx a Engels navázali ve své kritice politických poměrů německého císařství na nemohoucnost buržoazie prosazovat v plné míře objektivní nutnosti svého vlastního vývoje a prokázali na základě zaostávání buržoazie za požadavky svého vlastního vývoje její neschopnost řešit dějinné úkoly. Politika určená kompromisem vládnoucí třídy a zachováním junkerskobyrokratických pozic musela se nutně octnout v ostrém protikladu k dělnickému hnutí, které vystoupilo s požadavky svobody vlastní politické organizace a za veřejné vytváření politického mínění. Také v instituci říšského soudu se projevil tento určující protiklad dalšího vývoje a našel svůj výraz ve vytváření institucionálních forem nejvyššího soudu.

Die Institution des Reichsgerichts als Ausdruck des Kompromisses bei der Gestaltung des Deutschen Reiches von 1871

(Zusammenfassung)

Als am 1. Oktober 1879 das Reichsgericht in Leipzig seine Tätigkeit aufnahm, wurde es neben dem Reichstag zur zweiten zentralen politischen Institution der bürgerlichen nationalen Einheit von 1871. In der Institution des Reichsgerichts widerspiegelte sich der Prozess des Zustandekommens der national-staatlichen Einheit durch den Kompromiss mit den junkerlich-dynastischen Kräften und damit verbunden der Verzicht des Bürgertums auf die Durchsetzung der politischen öffentlichen, der demokratischen Rechte. Die Beschränkungen der nationalen Einheit durch den Kompromiss führten auch zu Beschränkungen in der Einheit des Gerichtswesens. Die fehlende Verwirklichung der bürgerlich-demokratischen Forderungen in der Gerichtsverfassung zeigte sich in dem Verhältnis des Reichsgerichts zu den obersten Staatsorganen. Wie die Möglichkeiten des Reichsgerichts, für das gesamte Recht eine einheitliche Anwendung zu bewirken, durch seinen Charakter als Revisionsgericht begrenzt war, so widerspiegelte sich auch in seinem Verhältnis zu den obersten Staatsorganen, in den Rechten zur Ernennung der Richter, zur Besetzung und Organisation des Gerichts die Vormachtstellung der junkerlich-dynastischen Kräfte und der von ihnen beherrschten Exekutive. Die Funktion des Reichsgerichts innerhalb der Justizorganisation zur Vereinheitlichung der Rechtsprechung, seine Stellung als Revisionsgericht, sowie das Verhältnis des höchsten Gerichts zum Reichstag und zur Exekutive bezeugten die mangelhafte Verwirklichung der ursprünglichen bürgerlichen Forderungen im Gerichtswesen. Die Absage der bürgerlichen Klasse an die Demokratie bei der Reichsgründung fanden ihren Ausdruck auch in der Rechtsprechungstätigkeit selbst. Die Reichsgerichtsrechtsprechung wendete das Sozialistengesetz und die anderen Reichsgesetze, sowie die Landesgesetze im Sinne der regierenden antiliberalen Kreise an. Die zum Vereins- und Versammlungsrecht und zum Koalitionsrecht erlassenen Grundsatzentscheidungen bezogen sowohl die antidemokratische als auch antiliberalen Position. Das Reichsgericht erfüllte so in seiner Rechtsprechung nicht die klassischen bürgerlichen Forderungen der allgemeinen gesellschaftlichen Freiheit und Gleichheit im Recht. Die durch den Kompromiss der herrschenden Klasse, das Bestehenlassen der junkerlich-bürokratischen Positionen bestimmte Politik musste in den schärfsten Gegensatz zur Arbeiterbewegung treten, die für die Freiheit zu ihrer eigenen politischen Organisation und politischen öffentlichen Meinungsbildung eintrat. Auch in der Institution des Reichsgerichts drückte sich dieser bestimmende Widerspruch der weiteren Entwicklung aus und fand, wie an der Ausgestaltung der institutionellen Form des höchsten Gerichts dargestellt wird, seinen Ausdruck.

Přeložil K. Litsch